

Van İli Tarım İşletmelerinde Ekstansif Çalışma Nedenleri

İbrahim YILDIRIM¹

ibrahimyl@hotmail.com

Ahmet ŞAHİN²

ahmet.sahin@ege.edu.tr

Cengiz ÇAKIR²

cengiz.cakir@ege.edu.tr

¹Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 65080 Van.

²Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü 35100 Bornova-İzmir

Özet

Çalışmanın başlıca amacı Van ili tarım işletmelerinin ekstansif tarım uygulamalarının nedenlerini incelemektir. Çalışmanın ana materyalini 101 Y 095 /VAP-05 nolu TÜBİTAK projesi kapsamında Van ilinin tüm ilçelerindeki (12 ilçe) 68 köyde toplam 788 işletmeden anket yöntemi ile toplanan orijinal veriler oluşturmaktadır. Veriler, 2001-2002 üretim dönemine ait bulunmaktadır. İşletme başına düşen ortalama aile işgücü potansiyeli 1523.9 erkek işgünü olmasına karşılık, bu potansiyelin % 27.58'i kullanılabilir. Nadas alanlarının toplam arazi (124 dekar) içindeki payı % 34.92'dir. Başlıca yetiştirilen bitkisel ürünler buğday, arpa ve yoncadır. Ortalama parsel sayısı 6.1 adet ve ortalama parsel büyüklüğü 20.2 dekadır. Ortakçılık ve kiracılık yaygın değildir. Mülk arazinin toplam arazi içindeki payı % 91.77'dir. İşletme sermayesi toplam sermayenin % 11.73'ünü oluşturmaktadır. Dekara düşen işletme sermayesi 57.07 YTL olup, bu miktar işletme büyüklüğüne paralel olarak azalmaktadır. Aynı şekilde inek ve koyun başına düşen işletme sermayesi de işletme büyüklüğüne orantılı olarak azalmaktadır. Toplam buğday miktarının % 59.25'si öz tüketime ayrılmaktadır. Ekstansif tarım yapılmasının nedenleri arasında aile işgücü potansiyelinin yeterince kullanılamaması, ürün çeşitliğinin az, nadas alanlarının yüksek olması; arazi parçalılığı ve tasarruf şekilleri; yetiştirilen başlıca bitkisel ve hayvansal ürünlerin verimlerinin düşük olması; işletme sermayesinin yetersiz olması ve özellikle küçük işletmelerde öz tüketime yönelik bir üretim şeklinin egemen olması sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Ekstansif Tarım, Tarım İşletmeleri, Van İli

The Reason for Extensive Farming Applications in Van Province

Abstract

The major purpose of this study was to examine the reasons of extensive agriculture applications of farms in Van Province. The data were collected from 788 farms in 68 villages of 12 towns of Van Province using questionnaires. The data belong to 2001-2002 production period. The average family labor potential was 1523.9 man-days, but 27.58 % of this potential was used. The rate of fallowing area consisted of 34.92 % of total land (124 decare per farms). The major products grown in the region were wheat, barley, and clover. The average parcel number was 6.1 and the average size of each parcel was 20.2 decare. The renting and crop-sharing is not common. The owned area in the total land was 91.77 %. The ratio of operating assets was 11.73 %. The operating asset per decare was 57.07 YTL and decreased in parallel with farm size. Similarly, the operating assets per cow and per sheep decreased in proportion to farms size. Of total wheat production 59.25 % was appropriated to family needs. Among the reasons of extensive agriculture applications, the low level use of family labor potential, few products grown, high ratio of fallowing areas, land fragmentation and land tenure forms, the lack of operating assets and a production system based intensively on the family-consumption can be cited.

Keywords: Extensive Agriculture, Farms, Van Province.

1. Giriş

Entansif tarım uygulamalarında birim araziye görece olarak yoğun işgücü ve sermaye girdisi kullanılırken (<http://www.britannica.com>; <http://www.en.wikipedia.org/wiki>), ekstansif tarım uygulamaları birim araziye daha düşük düzeyde

işgücü ve sermaye girdisi gerektirmektedir (Erkuş ve ark., 1995). Entansif tarımda temel amaç maksimum üretim düzeyine ulaşmaktır. Bu amaçla, modern tarım uygulamaları uygulanmaktadır ve tarımsal makineleşme düzeyi yüksektir. Entansif tarım 20.yüzyılda verimlik artışlarına neden olarak, özellikle kentsel alanda yaşayan nüfus için ucuz gıda

sağlamasına karşın, insan sağlığına ve çevreye zararlı olabilecek sonuçları da beraberinde getirdiği belirtilmektedir (Glen, 2004).

Genel olarak Van ili tarım işletmelerinde iklim koşulları, ürün deseni, sermaye miktarı ve bileşimi, öz tüketime yönelik üretim, örgütlenme düzeyi ve pazarlama koşulları gibi nedenlerle ekstansif bir tarım egemendir. Koyunculuk süt sığırcılığına oranla daha ekstansif olabilmekte ve işgücünün bol olduğu meraya dayalı kuru tarım koşullarında daha avantajlı olmaktadır (İnan, 1998) Besi sığırcılığı ve süt sığırcılığı üretim dallarında görece olarak daha yoğun işgücü ve sermaye kullanılmaktadır.

Çalışmanın başlıca amacı Van ili tarım işletmelerinde ekstansif tarım uygulamalarının nedenlerini incelemektir. Çalışmanın ana materyalini 101 Y 095 /VAP-05 nolu TÜBİTAK projesi kapsamında Van ilinin tüm ilçelerindeki (12 ilçe) 68 köyde toplam 788 işletmeden anket yöntemi ile toplanan orijinal veriler oluşturmaktadır. Veriler, 2001–2002 üretim dönemine ait bulunmaktadır.

2. Araştırma Sonuçları

Van İli tarım işletmelerinde ağırlıklı olarak ekstansif bir tarım uygulamasının başlıca nedenleri aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır.

a) Aile İşgücü Potansiyeli Yüksek Ancak Kullanım Oranı Düşük

İşletme başına düşen ortalama aile işgücü potansiyeli 1523.9 erkek işgünüdür. Yörede bu miktar 1244 erkek işgünü ile 1720.8 erkek işgünü arasında değişmektedir (Yıldırım, 2000; Yıldırım ve Şahin, 2003; Şahin ve Yıldırım, 2002; Turan, 2000; Yıldırım ve Oktay, 1995; Yıldırım ve Oktay, 1990). Ancak, bu potansiyelin kullanılan kısmı % 27.58'dir. Yörede yapılan araştırma sonuçlarına göre, aile işgücü potansiyelinin değerlendirilebilen kısmının kültür ve yerli ırk süt sığırcılığı işletmeleri için sırasıyla % 34.7 ve % 24.3 (Yıldırım ve Şahin, 2003); kültür ve yerli ırk besi sığırcılığı işletmeleri için sırasıyla % 47.7 ve % 44.1 (Yıldırım, 2000);

koyunculuk işletmeleri için % 21.1 (Şahin ve Yıldırım, 2002); Şeker pancarı işletmeleri için % 23.7 (Yıldırım ve Oktay, 1990) ve karışık işletmeler için % 24.5 (Turan, 2000) düzeyinde bulunmaktadır.

b) Ürün Çeşitliliği Az, Nadas Alanları Yüksek ve Sebze Arazisi Düşük

İşletme başına düşen toplam arazi miktarının (124 dekar) üçte birinden fazlası (% 34.92) nadas alanlarından oluşmaktadır. Bu oran I. Grup işletmelerde % 3.06 düzeyinde düşük, buna karşılık IV. ve V. Grup işletmelerde sırasıyla % 45.06 ve % 43.43 düzeyinde yüksektir. İşlenen arazi yoğunluklu olarak buğday (% 25.33), ot (% 17.50) ve yoncaya (% 17.19) ayrılmıştır (Çizelge 1). Bu ürünlerin görece olarak ekstansif bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Öte yandan, birim araziye görece olarak daha fazla işgücü ve sermaye isteği bulunan sebze arazileri (% 0.04) ve şeker pancarı (% 0.02) ekim alanları düşüktür. (Çizelge 1). Bu yapı, işletmelerde görece olarak yüksek düzeyde bulunan aile işgücü potansiyelinin bitkisel üretimde yeterince kullanılmadığını gösteren önemli bir göstergedir.

Dekara düşen aile işgücü potansiyeli işletme büyüklüğüne paralel olarak önemli düzeyde azalmaktadır. Bu miktar, I. Grup işletmelerde 61.20 erkek işgünü iken, IV. ve V. Grup işletmelerde sırasıyla 5.52 ve 1.62 erkek işgünüdür (Çizelge 1). Buna göre, 50 dekardan az araziye sahip olan işletmelerin arazilerini aile işgücü potansiyeli bakımından daha entansif bir şekilde kullandıkları söylenebilir.

İncelenen işletmelerde işletme başına düşen ortalama parsel sayısı 6.1 adet ve ortalama parsel büyüklüğü 20.2 dekadır. Özellikle I. ve II. Grup işletmelerde parsel büyüklüğü küçüktür (sırasıyla 7.3 ve 13 dekar). Parsel sayısının yüksek, buna karşılık parsel büyüklüğünün küçük olması özellikle sermaye donanımının etkin kullanımını sınırlandırmakta, işgücü ve zaman kayıplarına neden olmaktadır. Çok küçük parseller entansif bir tarım için uygun değildir.

Çizelge 1. İncelenen İşletmelerde Yetiştirilen Başlıca Ürünlerin Toplam İşletme Arazisi İçindeki Payı ve Dekara Düşen Aile İşgücü Miktarı (Erkek İşgünü)

	İşletme Grupları					Ortalama
	I. Grup ≤ 50 da	II Grup 51-100 da	III Grup 101-200 da	IV Grup 201-500 da	V Grup 501 da <	
Buğday	35.01	32.63	28.72	22.81	18.99	25.33
Arpa	2.19	4.51	2.53	2.92	1.35	2.58
Yonca	35.45	18.18	12.64	11.82	20.27	17.10
Korunga	1.75	0.90	0.78	0.52	4.06	1.69
Ot	18.38	22.31	22.89	16.59	11.82	17.50
Pancar	2.19	0.77	0.19	0.00	0.00	0.32
Patates	0.31	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02
Sebze	0.35	0.05	0.03	0.00	0.00	0.04
Meyve	1.31	0.90	0.45	0.29	0.09	0.48
Nadas	3.06	19.73	31.77	45.06	43.43	14.92
İşletme Arazisi (Dekar)	22.8	77.5	154.2	308.7	1039.0	124.0
Dekara Düşen Aile İşgücü (Erkek işgünü)	61.20	21.23	10.15	5.32	1.62	12.21

c) Parsel Sayısı Yüksek, Parsel Büyüklüğü Düşük, Kiracılık ve Ortakçılık Düzeyi Düşük

Toplam arazinin % 91.77'si mülk arazidir. Kiracılık ve ortakçılık yaygın değildir. Kiracılık ve ortakçılık şeklinde işletilen araziye daha yoğun işgücü ve sermayenin kullanılması beklenir. Çünkü bu tür arazilere bir kira ödenmekte veya ürün paylaşmaktadır. Özellikle ortakçılıkla arazi tasarruf şeklinde mülk sahibi ve ortakçılıkla araziyi işleten işletmelerin üretim faktörleri ve bilgi birikimi konusunda belli ölçülerde ortaklık kurdukları söylenebilir.

d) Yetiştirilen Başlıca Bitkisel Ürünlerin Verimleri Düşük

İncelenen işletmelerde yetiştirilen başlıca ürünler olan buğday, arpa, yonca, şeker pancarı ve patatesin dekara verimleri sırasıyla 40.3 kg, 40.4 kg, 100 kg, 2383 kg ve 1192 kg'dır. Van ili Merkez ilçede yapılan bir çalışmada dekara buğday ve arpa verimleri sırasıyla 90.6 kg ve 146.4 kg olarak belirtilmiştir (Şahin, 2001). Dekara düşen buğday veriminin yöredeki ortalama verimin altında olmasının nedeni, anket yapılan yılın iklim koşulları ile ilgili bulunmaktadır. Ancak, Van ilinde ortalama 115 kg/dekar olan buğday verimi, Türkiye ortalaması olan 202 kg/dekar verimin altındadır. Başlıca bitkisel ürünler verim düzeyinin düşük olması ekstansif çalışmayı özendirir.

Bitkisel ürünler verimine sadece birim araziye daha yoğun işgücü ve sermaye girdisinin kullanılması etki etmemektedir. Verim bu girdilerin artırılması ile belli bir düzeye kadar artırılabilir. Yörede ürün verimini sınırlayan faktörler arasında iklim koşulları, toprak özellikleri, yetiştiricilerin yetiştirme konusundaki bilgi düzeyleri, risk yüklenme durumu ile pazarlama koşulları sayılabilir.

e) Hayvan Varlığı Düşük, Yerli Irklar Ağırta ve Verim Düzeyleri Düşük

İşletme başına düşen ortalama inek, besi hayvanı ve koyun sayıları sırasıyla 1.68, 0.79 ve 18.10 adettir. Sağmal ineklerin % 68.97'si yerli ırk ineklerdir.

Yerli, kültür ve melez ırk ineklerin günlük ortalama süt verimleri sırasıyla 3.50 kg, 8.40 kg ve 5.80 kg'dır. Van ili Merkez İlçe'de yapılan bir çalışmada yerli ve kültür ırkı süt sığırları için günlük süt verimleri sırasıyla 3.24 kg ve 7.63 kg olarak belirtilmiştir (Yıldırım ve Şahin, 2003). Koyun başına günlük süt verimi 0.50 kg düzeyinde bulunmaktadır (Çizelge 2). İşletme başına düşen ortalama hayvan sayılarının düşük olması, işletmelerin ölçek ekonomilerinden yararlanamamasına neden olmaktadır. Yöredeki çiftçilerin örgütlenmemiş olmaları belli ölçekte işletmeler kurması önünde önemli bir engeldir. Yerli ırk hayvanların verimleri daha entansif bir üretim

tarzı ile ancak belli ölçüde artırılabilir. Burada girdi fiyatları ve ürün fiyatları arasındaki parite önem kazanmaktadır

Çizelge 2. İncelenen İşletmelerde İnek Başına Günlük ve Laktasyon Süresi Süt Verimi (Kg)

	İşletme Grupları					Ortalama	Laktasyon Verimi
	I. Grup ≤ 50 da	II. Grup 51-100 da	III. Grup 101-200 da	IV. Grup 201-500 da	V. Grup 501 da ≤		
Yerli İnek	3.44	3.45	3.60	3.52	4.03	3.50	608.3
Kültür İrki İnek	8.50	8.44	8.09	8.85	6.50	8.40	1716.12
Melez İnek	5.74	5.85	5.26	6.57	7.33	5.80	1108.38
Koyun	0.49	0.50	0.46	0.56	0.42	0.50	56.95
Keçi	0.62	0.50	0.52	0.59	0.50	0.57	68.34

f) Arazi Sermayesi Yüksek, İşletme Sermayesi ve Borçlanma Düzeyi Düşük

Arazi sermayesi toplam aktif sermayenin % 88.27'sini oluşturmaktadır. Hiçbir işletme grubunda bu oran % 85'in altında değildir (Çizelge 3). Yörede yapılan kimi araştırmalara göre, arazi sermayesinin toplam sermaye içindeki oranı karışık işletmeler için % 82.1 (Turan, 2000); şeker pancarı yetiştiren işletmeler için % 77.7 (Yıldırım ve Oktay, 1990); kültür ve yerli ırk süt sığırcılığı işletmeleri için sırasıyla % 59.03 ve % 63.49 (Yıldırım ve Şahin, 2003); kültür ve yerli ırk besi sığırcılığı işletmeleri için sırasıyla % 19.66 ve % 28.08 (Yıldırım, 2000); ve koyunculuk işletmeleri için ise % 56.92 (Şahin ve Yıldırım, 2002) olduğu belirtilmiştir.

Toprak ve bina sermayesinin etkin bir şekilde işletilmesi yeterli işletme sermayesinin bulunması ile yakından ilişkili bulunmaktadır. İncelenen işletmelerde işletme sermayesi oranının (% 11.73) düşüklüğü, işletmelerin ekstansif bir tarım yaptıkları ve araziye yeterli düzeyde işleyemedikleri konusunda fikir vermektedir..

Dekara düşen işletme sermayesi 57.07 YTL olup, işletme büyüklüğüne paralel olarak azalmaktadır. Bu miktar I. Grup işletmelerde 154.66 YTL iken, V. Grup işletmelerde 22.85 YTL düzeyinde kalmaktadır (Çizelge 3). İnek ve koyun başına düşen ortalama işletme sermayesi sırasıyla 125.74 YTL ve 15.44 YTL olup, işletme büyüklüğüne paralel olarak önemli düzeyde azalmaktadır. Arazi başına ve hayvan başına düşen işletme sermayeleri dikkate alındığında, I. grup

işletmelerin (50 dekarın az araziye sahip olan işletmeler) daha entansif çalıştıkları söylenebilir. Büyük ölçekli işletmelerin arazi ve hayvan varlıkları oranında işletme sermayelerini arttırmadıkları ve bu varlıkların yönetimi için görece olarak daha az kaynak harcamak zorunda kaldıkları görülmektedir.

Daha entansif bir tarım yapabilmek için işletmeler yaygın olarak borçlanmaya gitmemektedir. Yabancı sermayenin toplam sermaye içindeki payı % 6.74 düzeyindedir (Çizelge 3). Yörede yapılan araştırmalarda, öz sermayenin toplam sermaye içindeki oranı % 72.04 ile % 96.32 arasında değiştiği belirtilmektedir (Yıldırım ve Şahin, 2003; Yıldırım, 2000; Şahin ve Yıldırım, 2002; Turan, 2000; Acar 2001; Yıldırım ve Oktay, 1990).

Borçlanma düzeyinin düşüklüğünün nedenleri arasında, verim düşüklüğü, üretim ve fiyat konusundaki belirsizlikler, yüksek kredi faiz oranları ve pazarlamaya ilişkin zorluklar sayılabilir.

İşletmelerde üretilen toplam buğday miktarının % 59.25'si öz tüketime ayrılmaktadır. Bu miktar I. ve II. Grup işletmelerde sırasıyla % 82.33 ve % 73.57'ye ulaşmaktadır. Küçük işletme gruplarında esasen üretim miktarının görece olarak az olması, bu ürünün satışını sınırlandırmaktadır. 500 dekarın üzerinde araziye sahip olan V. Grup işletmelerde pazara yönelik bir üretimin egemen olduğu söylenebilir. Bu işletmelerde öz tüketime ayrılan ve satılan buğday oranları sırasıyla % 18.37 ve % 59.59 düzeyindedir.

Çizelge 3. İşletmelerde Sermayenin Oransal Dağılımı ve Dekara ve Hayvan Başına Düşen İşletme Sermayesi Miktarı

	İşletme Grupları					Ortalama
	I Grup < 50 da	II. Grup 51-100 da	III. Grup 101-200 da	IV. Grup 201-500 da	V Grup 501 da <	
Arazi sermayesi (%)	87.41	85.22	86.95	88.75	92.85	88.27
İşletme sermayesi (%)	12.59	14.78	13.05	11.25	7.15	11.73
Aktif toplamı (1000 YTL)	28.01	48.96	64.76	125.56	332.09	60.33
Yabancı sermaye (%)	5.71	5.88	6.34	3.37	14.53	6.74
Öz sermaye (%)	94.29	94.12	93.66	96.63	85.47	93.26
Pasif toplamı (1000 YTL)	28.01	48.96	64.76	125.56	332.09	60.33
Dekara Düşen İşletme Sermayesi (YTL)	154.66	93.36	54.81	45.76	22.85	57.07
İnek Başına Düşen İşletme Sermayesi (YTL)	125.74	54.60	28.40	17.67	6.97	33.97
Koyun Başına Düşen İşletme Sermayesi (YTL)	15.44	6.34	2.46	1.44	0.27	3.15

g) Küçük İşletmelerde Öz Tüketime Yönelik Üretim Egemen

İşletmelerde üretilen sütün 2/3'üne yakını (% 66.14) peynir ve tereyağına işlenmekte ve bu ürünlerin önemli bir kısmı küçük ölçekli işletmelerde öz tüketime ayrılmaktadır. I. ve II. Grup işletmelerde taze sütün satılan kısmı sırasıyla % 5.45 ve % 10.27 düzeyinde kalırken, bu oran IV ve V. grup işletmelerde sırasıyla % 31.54 ve % 24.45'e çıkmaktadır.

Kaynaklar

- Acar, İ. 2001. Mandıra İşleten Dönerdere Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ile Üyelerinin Ekonomik Yapısı ve Kooperatif – Ortak İlişkileri (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Van.
- Erkuş, A, M. Bülbul, T. Kırıl, F. Açıl, R. Demirci. 1995. Tarım Ekonomisi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, No. 5, Ankara, s. 298.
- Glen, F. C. 2004. Intensive Agriculture and Sustainability : A Farming Systems Analysis. UBC Press Vancouver, Canada:, p. 251
- <http://www.britannica.com>, ulaşım tarihi 14.08.2006
- http://www.en.wikipedia.org/wiki/Intensive_agriculture, ulaşım tarihi 14.08.2006
- İnan, H.,1998. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Trakya Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Tekirdağ, s.275.
- Şahin, A. 2001. Van İli Merkez İlçede Koyunculuk Yapan İşletmelerin Ekonomik Analizi, YYÜ Fen Bilimleri Ens. Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Van.
- Şahin, A., Yıldırım, İ. 2002. Economic Analysis of Sheep Farms in Center Town of Van Province, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Bilimleri Dergisi (J. Agric. Sci.), 12 (2):47-52.
- Turan, N. 2000. Adilcevaz Aygır Gölü Yağmurlama-Sulama Projesi Kapsamında Faaliyette Bulunan Tarım İşletmelerinin Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Yıldırım, İ., Oktay, E. 1990. Van İli Merkez ve İlçelerinde Seçilmiş Bir Grup Şeker Pancarı Yetiştiren İşletmelerin Ekonomik Analizi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, 1 (1):1-16
- Yıldırım, İ., Oktay, E. 1995. Economics of Production of Sheep Farming in Çatak Town of Van Province, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 5 (1): 135-161.
- Yıldırım, İ. 2000. Van İli Merkez İlçede Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları No.20, Araştırma Serisi No.1., Van, s.52.
- Yıldırım, İ., Şahin, A. 2003. Van İli Merkez İlçede Süt Sığırcılığı Yapan İşletmelerin Ekonomik Analizi. Van Ticaret Borsası Yayınları No:1, Van, s.50.